

Nonnebakken – en skibsborg fra 980

Vikingeborgens rolle i Danmarkshistorien

Af *Poul Skaaning*

Den rette tolkning af Trelleborg, Aggersborg, Nonnebakken og Fyrkat har voldt store stridigheder, hvor både fagfolk og lægmænd har givet deres besyv med. Trelleborgs udgraver Poul Nørlund har fremsat den teori, som til dato har vundet størst tilslutning. Han mente, at borgene måtte ses i sammenhæng med danskernes erobring af England i 1013. Ifølge teorien var de altså bygget på befaling af Sven Tveskæg som en art træningslejr eller kaserner, hvor mandskabet uddannedes til krigstogterne hinsides Nordsøen.

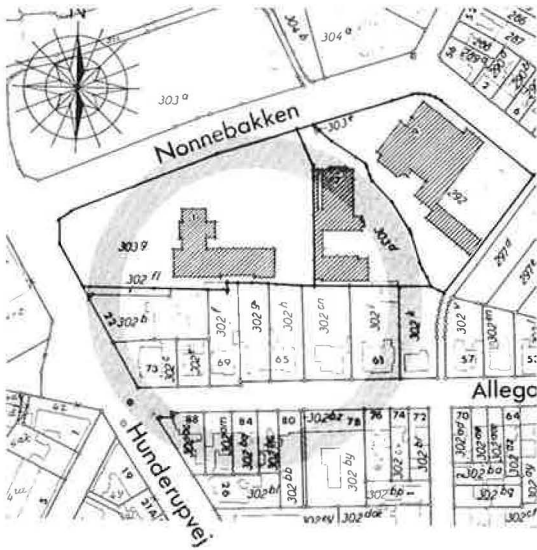
Den anden hovedteori fremkom o. 1970. Aksel E. Christensen og Tage E. Christiansen mente, at borgene var bygget af Harald Blåtand som tvangsborge mod det danske folk. Ifølge Jelling-stenen vandt Harald sig al Danmark, og teoriens fortalere mente, at erobringen nødvendigjorde en militærbesættelse.

Der kan rettes mange indvendinger imod både træningslejr- og tvangsborgteorien. Bl.a. passer ingen af dem særlig godt til den dendrokronologiske datering af borgene til 980. Dette årstal danner udgangspunkt for følgende artikel. Den her opstillede teori kan man kalde skibsborgteorien. Den går ud på, at borgene blev bygget for at beskytte ledingsflådens langskibe efter Svens oprør mod sin fader kong Harald.

Det er givet, at borgene kom til verden som følge af en politisk beslutning. Enten var det kong Harald eller også hans søn Sven Tveskæg, som besluttede at bygge borgene i sommeren 980. Kun de to havde tilstrækkelig politisk og militær magt til at træffe en så vidtrækkende beslutning.

I sommeren 980 byggede henved 1000 mand fra ledingshæren foruden et ukendt antal civilister borg ved Odense Å. Vi kan roligt sige, at arbejdet foregik i et forrygende tempo. Af grunde, som senere skal omtales, begyndte arbejdet i maj og blev fuldført, inden sommeren var forbi ca. 1. september.

Den indre diameter af Nonnebakkens ringvold var 120 m. Nøjagtig

Nonnebakkens placering på nutidigt matrikelkort. Mod vest og nord har ringvolden haft gaderne Hunderupvej og Nonnebakken som tangenter, mod syd har den strakt sig ind over Allégade, og mod øst har den haft sit forløb mellem Giersings Realskole og Tietgenskolen. (Albanikvarteret i Odense, Registrant 1977).

samme dimension havde den nørrejske borg Fyrkat. Vikingerne byggede 16 langhuse i hver. Husene havde næsten samme længde som et af ledingsflådens langskibe, d.v.s. knap 30 m. Allerede Trelleborgs udgraver Poul Nørlund nævner den tanke, at hvert hus blev bygget af et bådelaav. Langskibenes besætning var ca. 60 mand. Også Trelleborgs centralborg rummede 16 huse. Alle dimensioner var lidt større her, så mens de to »små« borge kan anslås at rumme 960 mand hver, gav Trelleborg plads til godt og vel 1000 mand. Hertil kommer kæmpeborgen Aggersborg med 48 meget store huse. Det skulle give en samlet ledingsstyrke i de 4 fundne borge på mere end 6000 mand fordelt på 96 skibe.

Men man skal ikke være for sikker på, at alle borge er blevet fundet. Nonnebakken blev kun opdaget, fordi gamle bykort afslørede dens eksistens. Måske gemmer andre borge sig under byer, hvor sådanne bykort ikke eksisterer. Mange mener, at der er en skånsk ringborg under Borgebys vældige jordvolde. Så alt i alt må vi nok regne med, at ovenstående tal om ledingsflådens størrelse og besætning er minimumstal.

Inden vi kaster os ud i en nøjere beskrivelse af Nonnebakkens særpræg, følger et rigshistorisk afsnit om, hvordan og hvorfor beslutningen om borgbyggeri blev truffet. Vi må derfor bevæge os til Vejle Fjords inderste vig, finde Vejle Å's udmunding, fortsætte en lille snes kilometer op ad det bugtede åløb til Raving Enge. Stedet ligger ca. 10 km fra Jelling, hvor Harald Blåtand havde en kongsgård.

Broen i Raving Enge

I 1979 indkaldte Harald Blåtand hele den danske ledingshær, for at den skulle bygge ham en bro over ådalen. Og hvilken bro! Ikke alene selve åen, men også det tilliggende moseagtige område skulle den aldrende konges bro spænde over. Arkæologerne beregnede broens samlede længde til næsten 1 kilometer. Man kan antage, at kongen ønskede tørskoet overgang over åen på alle årstider, og at et af ådalens bredeste steder blev udvalgt, fordi selv vinterhalvårets vandmasser da næppe ville oversvømme broen. Det var bondekarlene i den danske søleding, som lagde ryg til det kongelige entreprenørforetagende. Kun den havde organisation til at udføre et så stort arbejde.

En del af mandskabet gravede to parallelle hulveje dybt ned i skrænten på åens nordside for at få bugt med noget af stejleheden. Det var tilførselsveje af tømmer til byggepladsen, en til opkørsel og en til nedkørsel. Uden dem ville sikkert alt bryde sammen i kaos. De svære egekævlere transporteredes på oksetrukne kærre fra skoven til byggepladsen. Mens nogle altså var optaget af vejarbejde, fældning, afbarkning og transport, begyndte andre grupper at nedsænke tilspidsede egestolper i den bløde mosebund. Arkæologerne har beregnet det endelige antal til ca. 1700. På de bærende stolper skulle konstrueres en kørebane på op imod 5 m i bredden. Det var åbenbart kongens plan at lade sig transportere over åen i hestevogn og ikke på hesteryg.

Da alt træ over vikingetidens vandoverflade forlængst er fortrådet, er det umuligt at sige med sikkerhed, om broen nogensinde blev færdig. Mange forhold tyder på, at hæren gjorde oprør forinden. Der mangler både brolandinger og tilkørselsveje på begge åbredder. Selv om kongen udbød hele hæren på 6–7000 mand, er det sandsynligt, at broen ikke blev færdig i 979, og at hæren gjorde oprør, da den blev indkaldt i 980 for at gøre den færdig.

Herefter følger en kort oversigt over søledingens organisation: Riget var opdelt i skipæn, hvis mænd hver byggede og udrustede et langskib på små 30 m i længden. Skibskaptajnen, kaldet styresmanden, ledede arbejdet og havde kommandoen ombord. Han havde aflagt personlig troskabsed til kongen. Hver mand var pligtig at skaffe sin egen våbenudrustning. Ledingstjenesten gik på omgang mellem bønderne. Men når kongen bød, skulle en besætning på ca. 60 mand være rede på skibet. De bønder, der slap for personlig ledingstjeneste, udrustede krigsfolkene med proviant til 16 ugers forbrug. Kongen kunne altså kun føre krig eller gennemføre storbyggeri i 4 måneder, nemlig fra maj til september. En anden begrænsning i kongens magt var, at han kun hvert fjerde år måtte udbyde leding, med mindre naturligvis en fjendtlig hær pludselig stod i landet.

Der kan ikke være tvivl om, at Harald Blåtand udbød ledingsflåden i langt større udstrækning end sine forgængere. Det var ledingen, som på hans befaling byggede de store jordfaste monumenter i Jelling. Og et endnu større ingeniørforetagende blev iværksat i 968. Da lod kongen nemlig Dannevirkes hovedvold udbedre. Det er den bedrift, man tidligere har tillagt hans moder Thyra, men som vi nu ved, takket være dendrokronologien, blev udført af ledingsmandskabet under kong Haralds befaling.

I 974 brugte kong Harald ledingen til dens egentlige formål: at føre krig. Da angreb den tyske kejser Otto II nemlig Danmark, og slaget stod ved det nys istandsatte Dannevirke. Slaget blev et stort nederlag for danskerne, hvilket næppe gjorde forholdet mellem kongen og hans hær bedre. Ledingen deltog ikke i hævntoget mod den frafaldne norske Hakon Jarl. Det ser ud til, at kun kongens trofaste jomsvikinger var parate til at deltage i straffeekspeditionen mod Norge – og led et stort nederlag i Hjørungavaag.

Måske var broarbejdet i Ravning Enge i 979 og 980 ment som en disciplinær foranstaltning for at genoprette kong Haralds autoritet. I så fald udviklede sagen sig til en katastrofe for kongen. I forsommeren 980 skulle den genindkaldte ledingshær nemlig bygge kongens bro færdig. Men meget tyder på, at den kongelige vogn aldrig kom til at køre over broen. Et oprør brød ud i harme over, at kongen indkaldte ledingen for andet år i træk. Situationen blev for alvor farlig for kong Harald, da hans søn Sven, som var i ledelsen af ledingsflåden, gik med i oprøret imod faderen.

Borgerkrig og borgbyggeri

Kong Harald Blåtands stilling var overordentlig vanskelig. Han havde fået langt hovedparten af landets hærmagt imod sig, og sønnens deltagelse kastede et skær af legitimitet over oprøret. Saxo beretter, at der dog var nogen, som »under det almindelige oprørs storm viste kongen den samme hengivenhed, som de var vant til«. Når kongen ikke fuldstændig opgav, var det især på grund af jomsvikingerne. Han havde selv grundlagt deres base på øen Wollin ved Østersøens sydkyst. I modsætning til den danske leding var jomsvikingerne som professionelle soldater i stand til at forblive samlet og kæmpe også efter 1. september, når oprørernes proviant slap op. Kong Haralds taktik i borgerkrigen gik sandsynligvis ud på at holde lav profil til 1. september, og derefter, når sønnen var tvunget til at hjemsende skibene, slippe jomsvikingerne løs mod de danske strande, lade dem erobre og øde-

Odense set fra syd med Nonnebakken til højre og Sct. Knuds kirke i baggrunden. (Kobberstik af R.N. Nielsen, 1837).

lægge den danske flådes skibe et efter et i dens baser spredt ud over landet.

Selv om Harald Blåtands krigstaktik var snedig, var hans søns endnu snedigere. Sven byggede nemlig sin taktik på kendskab til faderens. For ham gjaldt det om at holde flåden samlet *efter* 1. september uden at skulle forsyne mandskabet med proviant. Svens tankegang kan minde om et forsøg på at løse problemet om cirkelns kvadratur. Men han klarede det ved at bygge ringborge. Med Nonnebakken som eksempel skal vi se hvordan.

Altså: I maj måned 980 ankom næsten 1000 oprørere til Odense Å's udløb i fjorden. De var sandsynligvis alle fynboer eller fra omliggende øer. De medbragte detaljerede planer, muligvis udtænkt af Harald Blåtands cheffingeniør, der nu med næsten hele den danske leding var gået over på Svens parti. Ifølge planerne skulle de bugsere deres skibe ca. 7 kilometer op ad åen. På et derværende plateau i gaffen mellem Odense Å og Fibæk skulle de bygge en ringborg, der var præcis stor nok til at rumme alle 16 skibe. Fæstningsværkerne skulle være så stærke, at en fjende ikke alt for let kunne løbe dem over ende. De skulle indrette hele 4 indgangsporte gennem volden, en i hvert verdenshjørne. Hvert bådelaav byggede et langhus stort nok til at rumme dem selv. Det var ikke meningen, at de skulle bo der. Så snart fæstningen stod

færdig, blev de hjemsendt. Hvis fjenden forsøgte et angreb, skulle de i største hast begive sig til borgen og deltage i forsvaret.

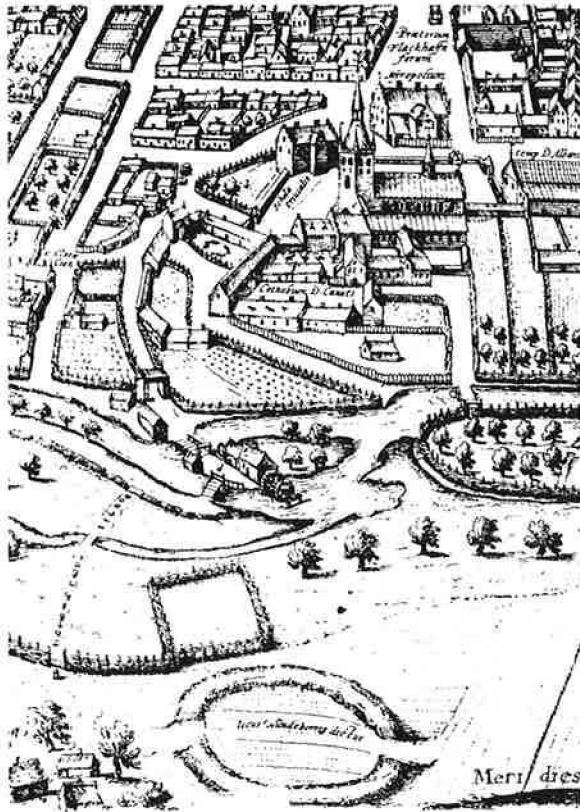
Beliggenheden var nøje udtænkt. Hvis jomsvikingerne ville tilintetgøre den fynske ledingsflåde, skulle deres skibe stå ind i Odense Fjord ved Gabet. Sandsynligheden for, at de blev opdaget af Svens spejdere, er evident. Vi ved ikke meget om kommunikationssystemet i vikingetiden, men vi kan dog være forvisset om, at der ville blive slået alarm, hvis fjendtlige skibe sejlede ind. Også længere oppe i fjorden kunne hans bevægelser iagttages fra øer og halvøer; spærringer som den ved Skuldelev i Roskilde Fjord kunne eventuelt etableres for at vanskeliggøre hans bevægelser. Men fjendens vanskeligheder begyndte for alvor ved åens udløb. Målet lå ca. 7 km fra udløbet. Her skulle anføreren vælge mellem to ubehagelige alternativer: Enten skulle skibene efterlades under et talstærkt vagtmandskabs opsyn, hvorefter den svækkede hovedstyrke ville marchere op til borgen og forsøge et stormløb. Eller også skulle skibene bugseres op ad åen. Det kunne også sagtens lade sig gøre, men naturligvis kun et ad gangen. Det ville give forsvaret mange muligheder for at tilintetgøre skibsmandskaberne.

Hvis endelig den udmattede angriber nåede frem til borgen, var forsvarerne forlængst på deres post. Nonnebakkens vold var 3–4 m høj, beklædt med solide egetræspalisader. Hvor å eller bæk ikke beskyttede borgen, havde forsvaret gravet en voldgrav af den lumske spidsbundede type.

Et bestemt spørgsmål trænger sig på: Hvad kunne angriberne i grunden opnå selv i det usandsynlige tilfælde, at de vandt sejr ved Nonnebakken? De kunne ødelægge 16 af flådens o. 100 skibe. Enhver kan indse, at den fjendtlige anfører nødvendigvis måtte komme til det resultat, at et angreb ikke var en reel mulighed. Modsat Trelleborg har arkæologerne da heller ikke fundet det mindste tegn på, at Nonnebakken blev angrebet.

Men der var andre årsager end de rent militære til at placere borgen 7 km op ad Odense Å. Her lå helt sikkert en egeskov. Fra Raving Enge kendte mandskabet besværet med at transportere tunge egekævlere til arbejdspladsen. Vi kan med nogenlunde sikkerhed slutte, at Hunderupskoven, der blev delvis ryddet ved landsbyens grundlæggelse, i vikingetiden strakte sig helt ned til borgområdet.

Trelleborg og Fyrkat ligger i gafflen mellem to vandløb. Selv om det ikke har været meget påagtet, er det samme i virkeligheden tilfældet med Nonnebakken. En lille, men vandrig bæk, Fibæk løber ud i Odense Å umiddelbart nedenfor Nonnebakken. Den havde ikke alene en vis militær betydning. Danske vikingeskibe stak ikke dybt. I fuldt bemanded tilstand kun en halv meter. Når mandskabet stod af, og tak-

Udsnit af Braunius' Odense-prospekt fra 1593, hvor Nonnebakken er aftegnet nederst på kortet. Henover borgområdet står: locus Nundeborrig dictus (et sted, som hedder Nonneborg).

kelagen blev fjernet, skulle der ikke meget vand til, før det blev langt lettere for mandskabet at føre de tonstunge skibe op til en af de fire indgangsportes umiddelbare nærhed.

Man får indtryk af, at vikingerne betragtede danske træressourcer som uudtømmelige. Tilsyneladende sorgløst brugte de blot løs af egetræet. Det er blevet beregnet, at o. 7000 svære egestammer gik med til konstruktionen af Trelleborg. Og Nonnebakken stod næppe meget tilbage for den. Foruden palisaderne krævede også langhusene uhørte træmængder. Men hertil kom gadernes træbrolægning. På ringborgene gennemførte man nemlig den type brolægning, som var planlagt til Raving Enge-broens kørebane. Først hamrede vikingerne tre rækker stolper ned i jorden fra port til port til de såkaldte diagonalgader og langs voldens inderside til de såkaldte ringgader. På Fyrkat har arkæologerne anbragt cementstolper i hullerne, så man kan se systemet. Stolperne blev forbundet med tværbjælker. Ovenpå dem lagde de

strøer på langs, og først derpå byggede de den egentlige kørebane af bjælker på tværs. Det er klart, at den grundige bro-lægningskonstruktion blev foretaget af væsentligere grunde, end at mandskabet kunne gå tørskoet. Når der nederst var tre stolper i stedet for de normale to, skyldes det formodentlig, at bro-lægningen skulle bære en byrde, som var tungest på midten, altså f.eks. skibe. Langs gaderne er endnu en række huller. Da de er skrå, er det nærliggende at slutte, at de er rester efter skråstivere, som skulle hindre skibene i at vælte omkuld for det første puf eller vindstød. Når skibene overhovedet stod på træ i stedet for på den bare jord, skyldes det naturligvis omsorg for at beskytte skibene mod råddenskab o.lign.

Et af skibsfundene fra Roskilde Fjord, det såkaldte Skuldelev 2, var et langskib, som vist var med i ledingsflåden. Arkæologerne beregnede længden til 28 m. Da diagonalgaderne fra port til port målte 120 m, var der plads til 8 skibe. Hverken flere eller færre. I hvert af kvadranterne på ringgaden var der plads til 2 skibe. Det vil sige, at Nonnebakken rummede 16 skibe og 16 huse. Flere kunne der simpelthen ikke være. Vi kan da konkludere, at borgen blev bygget for at beskytte den fynske ledingsflåde imod ødelæggelse i borgerkrigen mellem Harald Blåtand og Sven Tveskæg.

De fire porte var nødvendige for skibenes ind- og udføring. 4 blev ført ind gennem hver port. Først førte de et skib ind til midten. Det er vigtigt at notere, at skibenes bredeste punkt lå forskudt i forhold til de bådformede huses bredeste punkt. Derpå førte de næste skibs forstavn helt frem til det foregåendes bagstavn. Derpå svingede de skibet skrå tilbage, så det kom til at stå på sin plads på ringgaden. Derpå foretog de en tilsvarende manøvre med det tredje skib i kvadranten overfor. Og endelig anbragte de det fjerde skib uden problemer yderst på diagonalgaden. Når historikere har antaget, at de fire porte var udslag af en slags militært pedanteri, er det altså helt forkert. De var simpelthen nødvendige for at sikre den rette indtogsorden. Ca. 1. maj 981 foregik udtoget på samme måde, blot i modsat rækkefølge. I mellemtiden havde 3 af portene været lukkede af forsvarsmæssige hensyn.

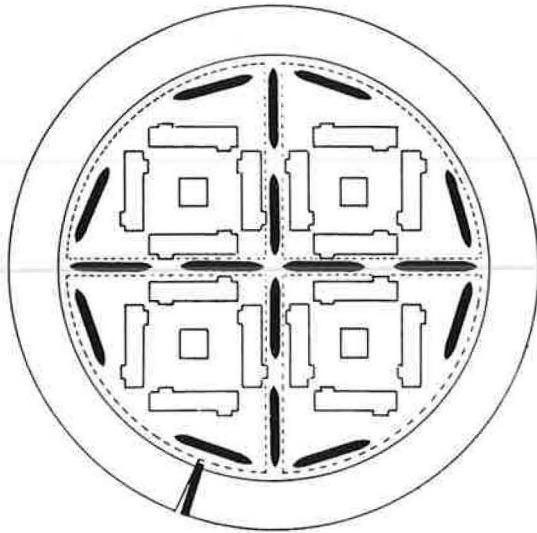
Blandt de øvrige argumenter for, at Nonnebakken var bygget som en skibsborg, er fundet af et meget stort antal klinknagler. Så stort, at arkæologerne antog, at vikingerne anvendte jernklinknagler i taget. Denne hypotese lyder usandsynlig og kan i hvert fald ikke bevises, da tagkonstruktionen er det, man kender mindst til ved husene. Derimod er det en kendsgerning, at der blev anvendt en mængde i de klinkbyggede vikingeskibe.

Der har i det foregående ikke været megen tale om de imponerende langhuse. Man må formode, at Nonnebakkens havde samme længde

Man har kendskab til fire vikingeborge i Danmark: Aggersborg, Fyrkat, Trelleborg og Nonnebakken. Indretningen af disse borge har været tilnærmelsesvis ens med 4 huse i karré. På rekonstruktionen ses Nonnebakken med ialt 16 huse tilligemed 16 langskibe.

som det rekonstruerede Fyrkat-hus, 28,50 m. Det mest interessante ved husene er, at flertallet af dem var ubeboede. De anvendtes som magasinrum, værksteder og lignende. Vi må altså slutte, at en lille vagt- og vedligeholdelsesafdeling boede på Nonnebakken i vinterhalvåret 980–81, mens det store flertal af krigsfolkene – som normalt – blev hjemsendt ca. 1. september. Det danske samfund hvilede på naturaløkonomi. Landets befolkning var i stand til at forsyne en ledingsstyrke med proviant til 16 ugers forbrug. Når de var gået – og det var de ca. 1. september – skulle mandskabet hjemsendes. Det var derfor uhyre vigtigt at placere borgene på steder, hvor en fjende ville blive opdaget i god tid, før han nåede målet. Hvis man yderligere kunne sinke hans opmarch ved forpostfægtninger, skibsspærringer o.lign., kunne mandskabet med et velfungerende kommunikationssystem være på plads før hovedangrebet. Taktikken lykkedes. Hverken Nonnebakken, Fyrkat eller Aggersborg bærer det mindste spor af angreb.

Anderledes stiller sagen sig med Trelleborg. Her fandt arkæologerne utvetydige spor af, at kampe var udkæmpet. Også skriftlige kilder beretter, hvordan fader og søn mødtes i et slag. Man kan med nogen sandsynlighed rekonstruere begivenhedsgangen omtrent som følger:

Hele sommeren 980 holdt Harald Blåtand igen på sine folks lyst til at gå i aktion. Den danske ledingsflåde var klart den stærkeste, og der var ingen grund til at risikere de kostelige skibe i unyttige foretagen-

der. Men fra september ville afstraffelsesaktioner høre til dagens orden. Så ville jomsvikinger og kongens danske tilhængere sejle ned gennem sunde og bæltter, gøre strandhugst på udvalgte punkter, hvor de vidste, at ledingsskibene havde deres baser. Men virkeligheden blev en anden. De danske ledingsskibe var forsvundet fra såvel landjorden som havets overflade. Lidt efter lidt gik den bitre sandhed op for Harald og hans mænd. Sven Tveskæg havde udmanøvreret sine fjender totalt ved sin skibsborgtaktik. For Harald Blåtand var der kun ét at gøre, når han ikke ville opgive. Han måtte vove et hovedslag, der en gang for alle ville gøre regnskabet op med den obsternasige søn. Og stødet skulle rettes mod Trelleborg, hvor Sven residerede med sin hird. Også denne gang forudså Sven faderens aktion. Trelleborg var forsynet med grandiose forsvarsanlæg. F.eks. nåede dens volde op i en højde af 6–7 m. De var endvidere beklædt med palisader af egetræ. Pilespidser, krigergrave og brandspor vidner om kampen. Vi kender intet til enkelthederne. Kun resultatet. Harald Blåtand blev såret og ført ombord på et skib, der bragte ham til Wollin. Her døde han på Allehelgensdag (1. november). Det er sandsynligt, at det skete i 980. Dermed var krigen mellem Danmark og jomsvikingerne ikke forbi. Mange dramatiske hændelser udspandt sig i den følgende tid. Det er ikke stedet at fortælle om disse rigshistoriske begivenheder her. Kun skal det nævnes, at så længe krigen fortsatte, er det også sandsynligt, at Nonnebakken og de andre borge blev benyttet som sikkert gemmested for skibene. Men da Danmark senere i Sven Tveskægs regeringstid opnåede herredømmet på havet, var der naturligvis kun i ringe grad brug for dem. Et hurtigt fremadskridende forfald satte ind. Borgere fra den by, som voksede op på den anden side af åen, hentede vel meget godt tømmer til deres huse i den forladte borg. Men det var dog først i begyndelsen af dette århundrede, at de sidste rester af volden blev sløjfet.

Kildemateriale

For at komme frem til skibsborgteorien er alle kilder taget i betragtning. Det gælder både historiske og arkæologiske vidnesbyrd. Hidtil har historikerne været meget tilbageholdende med at benytte arkæologisk materiale, men jeg mener, at betænkelighederne er mindre, efter at dendrokronologien har givet os en pålidelig datering af de vigtigste fund. Desuden har jeg i høj grad støttet mig til Saxo, der ellers har været forkæret som kilde til vikingetidens historie, siden kildekritikken satte ind. Han levede to hundrede år efter begivenhederne. Han ved øjensynligt intet om broen i Ravnng Enge eller vikingeborgene, men han ved, at Harald Blåtand indkaldte ledingen meget hyppigere end sine forgængere. Og han ved, at oprøret foregik under en af disse ledingsindkaldelser. Endelig er artiklen bygget på den teori, at landskabslovenes bestemmelser om forholdet mellem kongen og ledingen i princippet går tilbage til vikingetiden.